

הפסוק, הרבה קולות בראתי בעבים, וכל קול וקול בראתי לו שביל בפני עצמו כדי שלא יהו שתי קולות יוצאות משביל אחד, שאלמלי שתי קולות יוצאות משביל אחד מחריבין את כל העולם⁽⁴⁵⁾. ואמר הקדוש ברוך הוא לאיוב, אם בין קול לקול לא נתחלף לי, האם תעלה על דעתך בין איוב לאיוב נתחלף לי?!

עוד אמר הקדוש ברוך הוא לאיוב –

הידעת עת לדת יעלי סלע חולל אילות תשמור [איוב לט א'].

ומפרשת הגמרא את הפסוק: יעלה זו, אכזרית על בניה, כי בשעה שבורעת ללדת, היא עולה לראש ההר כדי שיפול הוולד ממנה, וימות. ואני מזמין לה נשר שמקבלו בכנפיו ומניחו לפניה. ואלמלי מקדים⁽⁴⁶⁾ הנשר לבא רגע אחד או מאחר⁽⁴⁷⁾ רגע אחד מיד נופל הוולד ומת.

ואמר הקדוש ברוך הוא לאיוב: אם בין רגע לרגע לא נתחלף לי שאני מזמין את הנשר ברגע הנכון, איך תעלה על דעתך שבין איוב לאיוב נתחלף לי?

עוד אמר הקדוש ברוך הוא לאיוב: 'חולל אילות תשמור' [איוב פרק לט פסוק א].

וכך אמר הקדוש ברוך הוא לאיוב: אם בין גומא לגומא לא נתחלף לי, האם תעלה על דעתך שבין איוב לאיוב נתחלף לי?!

עוד אמר הקדוש ברוך הוא לאיוב 'מי פלג לשטף תעלה וגו' ומפרשת הגמרא פסוק זה, הרבה טיפין בראתי בעבים בעננים וכל טיפה וטיפה בראתי לה דפוס כמין תעלה שבה יורדת הטיפה בפני עצמה, כדי שלא יהו שתי טיפין יוצאות מדפוס אחד, שאלמלי שתי טיפין יוצאות מדפוס אחד מטשטשות את הארץ עושות את האדמה כמין טיט ואינה מוציאה פירות. – וכך פירוש הפסוק מי פלג לשטף [לגשם] תעלה [דפוס]⁽⁴⁴⁾ –

ואמר הקדוש ברוך הוא לאיוב, אם בין טיפה לטיפה לא נתחלף לי האם בין איוב לאיוב נתחלף לי?!

ומקשינן: מאי משמע דהאי שהמילה תעלה הכתובה בפסוק לישנא דדפוס היא? אמר רבה בר שילא דכתיב במלכים פרק א' פסוק יח על אליהו ויעש תעלה [סביב למזבח] כבית סאתים זרע'.

עוד אמר הקדוש ברוך הוא לאיוב:

'ודרך לחזיו קולות' – ומפרשת הגמרא את

הנשמע עכשיו, ומחמת חוזק ותוקף הקול היה נופל הבנין... והיו האזנים חרשים'.

46. שאם יקדים תרגיש בו היעלה ותלך להמליט במקום אחר, שהרי רצונה שהוולד ימות. בן יהודע. ועי"ש היטב.

47. גרסת הב"ח. ולפינו 'מתאחר'.

הבאה.

44. ועי' ברש"י באיוב שהביא פירוש הגמרא כאן על הפסוק, אבל רש"י שם הוסיף פירוש נוסף ד'מי פלג לשטף' היינו שהקדוש ברוך הוא ברא נימא לכל שעה כדלעיל.

45. פירש הבן יהודע, 'פירוש, היה הקול יוצא חזק וגדול מאד, אלף אלפי פעמים מקול הרעם

נאמר רק 'לא בדעת ידבר', ולא נאמר 'דברי רשע דיבר'.

עוד נאמר באיוב פרק ב' פסוק יא, לאחר שבאו על איוב יסוריו –

וַיִּשְׁמְעוּ שְׁלֹשֶׁת רְעֵי אִיּוֹב אֶת כָּל הָרַעָה הַזֹּאת הַבָּאָה עָלָיו, וַיָּבֹאוּ אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ, אֲלִיפֹז הַתִּימְנִי וּבְלָדָד הַשׁוּחִי וְצוּפָר הַנְּעֻמָּתִי, וַיִּוְעְדוּ יַחַד לְבֹאֵי לְנוֹד לּוֹ וּלְנַחְמוֹ –

מֵאֵי וַיִּוְעְדוּ יַחַד?

אמר רב יהודה אמר רב מלמד שנכנסו רעי איוב כולן בשער אחד (51).

וּתְנָא, וּשְׁנִינּוּ בְּמִקּוֹם אַחַר, שֶׁהִמְרַחֵק בֵּין מְגוּרֵי כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִשְׁלֹשֶׁת רְעֵי אִיּוֹב הִיא שְׁלֹשׁ מְאוֹת פְּרָסִי (52). ואף על פי כן כשבאו על איוב יסורים באו שלשתם יחד לנחמו.

ומפרשת הגמרא את הפסוק: **אֵילָה זֶה, רַחֲמָה צַר. בְּשַׁעַה שְׂכֹרְעֶת לְלֶדֶת אֲנִי מְזַמֵּין לָהּ דְּרַקוֹן נַחֵשׁ שְׂמַכִּישָׁה בְּבֵית הָרַחֵם וּמִתְרַפֶּה וּמִתְרוּוֹחַ רַחֲמָה וַיּוֹלְדֶת (48), וְאַלְמָלִי מְקַדִּים הַנַּחֵשׁ רִגַע אֶחָד אוֹ מֵאַחֵר רִגַע אֶחָד, מִיַּד הָאֵילָה מֵתָה.**

ואמר הקדוש ברוך הוא לאיוב: **אִם בֵּין רִגַע לְרִנָּע לֹא נִתְחַלֵּף לִי, אֵיךְ תַּעֲלֶה עַל דַּעְתְּךָ שֶׁבֵּין אִיּוֹב לְאִיּוֹב נִתְחַלֵּף לִי?**

עוד נאמר באיוב פרק לד פסוק לה:

אמר אליהוא בן ברכאל, **['אִיּוֹב] לֹא בִדְעַת יְדַבֵּר וּדְבָרָיו לֹא בַהֲשַׁכְּלִי (49)**

אִמְרֵי רַבָּא: מִכַּאֵן מִפְּסוּק זֶה יֵשׁ לְלַמּוּד, שְׂאִין אָדָם נִתְפַּס בְּשַׁעַת צַעְרוֹ. אֵין אָדָם מִתְחַיִּיב עַל דְּבָרִים קָשִׁים שֶׁמִּדְּבַר מִתּוֹךְ צַעְרוֹ (50). שהרי איוב דיבר דברי כפירה ואף על פי כן

אבל מרש"י מוכח שלא גרס כן שהרי רש"י פירש שהראיה שאין אדם נתפס על שעת צערו היא, מכך שנאמר 'לא בדעת' ולא נאמר שדיבר ברשע. הרי, שאין הראיה מסתירת הפסוקים. וכן גרס המהרש"ל. ועיין שם שהקשה על הגירסה שלפנינו, דלכאורה אין כאן סתירה בין הפסוקים, שהרי את הפסוק 'איוב לא בדעת ידבר' אמר אליהוא, ואילו את הפסוק 'כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב' אמר הקדוש ברוך הוא. ועיין במהרש"א.

50. שאין דעתו מיושבת עליו מחמת צער. רבינו גרשום.

51. משום דכתוב 'ויועדו', ובמקראות השער הוא מקום הוועד. מהרש"א, ועי"ש עוד.

52. כתב המהרש"א שהוא גימטריה של 'לבוא

48. על פי גירסת העינין יעקב' והרש"ש. והגירסה שלפנינו היא 'ומתרפא ממולדה' ואילו גירסת הב"ח היא 'ומתרפא ויולדת' והכוונה שווה לפי כל הגירסאות, ועי' ברבינו גרשום שגרס 'ומתרפא' ופירש דהכוונה מתרווח.

49. על פי גרסת המהרש"ל וכן מוכח גירסת רש"י כמו שנבאר.

הנה לפנינו הגירסה 'איוב לא בדעת ידבר ודבריו לא בהשכל', וכתוב כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב, אמר רבא מכאן שאין אדם נתפס בשעת צערו, ומבואר דהיה קשה לגמרא סתירת הפסוקים, שמצד אחד אמר אליהוא בן ברכאל 'איוב לא בדעת ידבר', ומצד שני אמר הקדוש ברוך הוא לחבריו של איוב 'כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב' והיינו שאיוב דיבר נכונה, ומכאן הסיק רבא שאין אדם נתפס בשעת צערו. וכן נראה שגרס רבינו גרשום.

ומקשינן: **מנא** הוּו ידעי? מהיכן ידעו שלשת רעיו שבאו עליו יסורים —

איכא דאמרי, יש אומרים **דכלילא הוה לחו** היה לכל אחד מהם כתר שבו חקוקים שלשה פרצופים, ותחת כל פרצוף היה רשום שמו של אחד מהם, וכשהיו באים יסורים על אחד מהם היה משתנה צורת הפרצוף שתחתיו חקוק שמו.

ואיכא דאמרי אילני הוה לחו היה לכל אחד מהם שלשה אילנות, וכל אילן היה על שם אחד מהחברים **וכיון דכמשי** ואם היה אחד האילנות מתייבש הוּו ידעי שבאו יסורים על אותו שרשום שמו תחת האילן⁽⁵³⁾.

אמר רבא, היינו **דאמרי אינשי** על פי זה יובן מאמר העולם — **או חברא כחבריו** **דאיוב** או שיהיה לאדם חברים כחבריו של איוב, **או מיתותא** ואם אין לו אוהבים נוח לו שימות⁽⁵⁴⁾.

נאמר בסוף פרשת בראשית

ויהי כי החל האדם לרוב על פני הארמה **ובנות יולדו להם** ודרשו חז"ל — **רבי יוחנן**

אמר מה שאמר הפסוק 'לרוב' הכוונה, דכיון שגולדו בנות רביה **באה לעולם** כי אשה דרכה להיות בריאה וממהרת להוליד, כמבואר במסכת סנהדרין [סט — ב] דקטן אינו יכול להוליד אלא אם כן מלאו לו תשע שנים, ואילו הנקבה יכולה ללדת לפני כן.⁽⁵⁵⁾

ריש לקיש אמר כוונת הפסוק היא דבלידת הבנות **מריבה באה לעולם** וכמו שאמרו [יבמות סג — א] שאם לא זכה האדם האשה היא 'כנגדו'.⁽⁵⁶⁾

אמר ליה ריש לקיש לרבי יוחנן, לדידך **דאמרת** לשיטתך שאתה סבור דכוונת הפסוק **רביה באה לעולם**, נמצא שלידת הבנות הוא דבר טוב, ואם כן יקשה **מפני** מה בשעה שכפל הקדוש ברוך הוא לאיוב את רכושו ובניו, **לא נכפלו בנותיו של איוב?**

אמר לו נחי אף על פי **דלא נכפלו בשמות** שלא היו לו עוד בנות **אבל** כנגד זה **נכפלו** **ביופי** ואין לך כפל טוב מזה

מביאה הגמרא ראייה שכנותיו של איוב יפות היו —

והמהרש"א.

וברבינו גרשום כתב דרביה באה לעולם משום שהאשה מגדלת את בניה.

ובמהרש"א פירש [וכן פירש הגר"א ע"י להלן הערה 63] דריבוי הנשים גורם יותר לרבייה מאשר ריבוי הגברים, שהרי אדם אחד יכול לישא מאה נשים ואין צורך בהרבה אנשים כדי שיתעברו הנשים, אבל ריבוי הנשים גורם ליותר רביה בעולם.

56. על פי מהרש"א.

לנווד לו ולנחמו'. (וצ"ב דלפי החשבון הגימטריה היא שלש מאות וחמש).

53. כתב המהרש"א דאם היה זה מעשה כישוף, הרי זה כמאן דאמר בסנהדרין [דף נ"ו] שלא נאסר כישוף לבני נח.

54. כעין זה איתא בתענית כג א במעשה דחוני המעגל, ועיין שם היטב ברש"י.

55. על פי רש"י וכפי שפירושהו הרש"ש

אלא, אמר רב חפרא: שהיתה דומה לככורכמא דרישקא במיניה למובחר שבמין הכרכום הגדל בגינה⁽⁶⁰⁾, וכשם שמין זה יפה משאר הבשמים, כך היתה היא יפה משאר הנשים,⁽⁶¹⁾ שנאמר 'כי תקרעי בפור', 'פור' הוא הכחול ששמים הנשים בעין, ו'תקרעי בפור' פירושו שעל ידי הכחול נראה קרע העין גדול יותר⁽⁶²⁾.

[גמרא זו טעונה ביאור, כמו שהקשו התוס' דמה עניינו של פסוק זה 'כי תקרעי בפור' ל'כורכמא דרישקא', ועי' בהערה⁽⁶³⁾].

רבי שמעון ברבי, איתילידא ליה ברתא נולדה לו בת הוה קא חלש דעתיה וחלשה דעתו, אמר ליה אבוה, הרי כשבאה בת רביה באה לעולם, אמר ליה בר קפרא תנחומין של הכל נחמך אבוך, [דתניא] אי אפשר לעולם

דכתיב [באיוב פרק מב פסוק יג] ויהי לו שבענה ארבעה עשר⁽⁵⁷⁾ בנים ושלוש בנות, ויקרא שם האחת ימימה ושם השנית קציעה ושם השלישית קרן הפוך'.

ומפרשת הגמרא את שמות בנות איוב: ימימה — שהיתה דומה ביפיה ליום. קציעה — שהיה ריחה נודף כקציעה⁽⁵⁸⁾ [מין בושם]. קרן הפוך — אמרי דבי רבי שילא שקרא לה כן, משום שדומה לקרנא דקרש לקרן של חיה הנקראת 'קרש' שקרניה שחורות.

ועל פירוש זה מחייבו עלה לגלגו במערבא, משום שהם סברו כי מי שדומה לקרנא דקרש — לקרנא היא. זהו חסרון ביופי ולא מעלה⁽⁵⁹⁾ —

57. עי' רש"י באיוב שם.

58. הקשה ה'בן יהוידע' דהלא כאן בא הכתוב לשבחם ביופי, ואילו הגמרא מפרשת שבא לשבחה על ריחה, ועוד הקשה שם דלא מצינו אדם שריח עורו כריח הבשמים. ולכן פירש דהוא לשון מליצה על היופי, שגם העומד מרחוק נהנה מיפיה כמו הנאת הריח שמריח למרחוק. ועיין שם עוד תוספת דברים.

59. מפני שיש בה כמה גוונים. רבינו גרשום.

60. רש"י על פי גירסת הב"ח.

61. הקשה הרש"ש מדוע לא פירשו דהיתה יפה כמו אבן הפוך, כמו שנאמר 'מריבין בפור אבניך' ופירש רש"י שהוא מין אבן טובה.

62. מבואר בגמרא שהקדוש ברוך הוא הכפיל את יופי בנות איוב, ועל שם יפיים קרא להם

שמות, וכתב המלבי"ם באיוב שם, דאף שהיו לו בנות אלו אף קודם שהוכפלו ביופי, מכל מקום לאחר שהוכפלו ביופי קרא להם שמות חדשים על שם יפיים. ועי' היטב בכל דברי המהרש"א כאן.

63. רש"י פירש ד'כורכמא דרישקא' היינו כרכום הגדל בגינה. והקשו התוס' אם כן מה עניינו של הפסוק 'תקרעי בפור עיניך' לכאן.

והתוס' גרסו 'ככוחלא דרישקא' והיינו כמו הצבע השחור של כורכום של נרד [מין צמח], ואף שהוא צבע שחור, מכל מקום דימו את בת איוב לצבע זה, דכשם שצבע זה מקרין ומאיר משאר צבע שחור, כך הייתה היא נאה משאר נשים. ומה שאיוב קרא לה 'קרן הפוך' הוא מלשון 'קרן עור פני משה', ולפי זה מבואר מה שהביאו מהפסוק 'תקרעי בפור עיניך'.

הוא דבר טוב או לא, זוהי מחלוקת תנאים
—

כתנאי, נאמר בחומש בראשית 'וה' ברך את
אברהם בכל', מאי בכל? רבי מאיר אומר
שלא היתה לו בת וזוהי הברכה שבירך ה'
את אברהם שלא היתה לו בת (66) רבי יהודה
אומר שהברכה היא דהיתה לו בת (67).

בלא זכרים ובלא נקבות, אלא אשרי למי
שבניו זכרים, אוי לו למי שבניו נקבות. (64)
וכן אי אפשר לעולם בלא כסם עושה בשמים
ובלא בורסי מעבד עורות (65), אשרי מי
שאומנתו בוסמי שיש להם ריח טוב, אוי
למי שאומנתו בורסי שהעורות ריחם רע.

ומוסיפה הגמרא, שמחלוקת זו אם לידת בת

אך הרמב"ן הוסיף שם שבאמת אין לומר
שאחרים באו להוסיף רק את שמה של הבת, וכן
אין לומר שכונתם שכל ברכת אברהם הייתה
בבת 'דחלילה להם שיוציאו ברכתו של אברהם
שהיא גדולה וכללית לענין זה'. ולכן פירש שם
הרמב"ן פירוש אחר בסוגיה על דרך הסוד, עי"ש
באריכות גדולה.

67. התוס' לקמן קמא א [ד"ה בת] הקשו למאן
דאמר בן נח מותר באחותו, מדוע לא השיא
אברהם את בתו ליצחק. ותירצו ב' תירוצים: א.
דשמא היתה קטנה ולא רצה אברהם עדיין
להשיאה. ב. שבת זו נולדה מהגר ולכך לא רצה
להשיאה ליצחק.

ולפי תירוצם השני הוציא בהגהות חשק
שלמה חידוש לדינא. דהנה ביבמות דף ס"ב
אמרו, דהשוהה עשר שנים עם אשתו ולא ילדה,
כופין אותו להוציא ולישא אחרת. והמקור לכך
הוא מאברהם שנשא להגר מקץ עשר שנים
לשבתו בארץ כנען. והנה נחלקו הפוסקים אם
ילדה אשתו רק בן או רק בת דלא קיים עדיין
מצוות פריה ורביה, אם גם במקרה זה כופין
אותו לגרש את אשתו ולישא אחרת כדי לקיים
מצוות פריה ורביה.

וכתב החשק שלמה דלפי דברי התוס' דלמאן
דאמר שהייתה לו בת היינו מהגר, אם כן רבי
מאיר הסובר שלא הייתה לו בת היינו שלא היתה
לו אפילו מהגר. ואם כן יש ללמוד דאין כופין
לישא אחרת על מצוות פריה ורביה, דאם לא כן

64. הגר"א [שנות אליהו ליקוטים ובביאורי
הגר"א בסוף המשניות] ביאר את דברי הגמרא
באופן נפלא. דהנה לעיל הבאנו את פירוש
המהרש"א דבהולדת בנות באה רביה לעולם
משום שזכר אחד יכול לישא הרבה נשים, ואין
צריך להרבה זכרים כדי שיוולדו הרבה, אבל
נשים, ככל שיתרבו כן תרבה הרבייה, וכן פירש
הגר"א. ולפי זה ביאר דאביו ניחמו שבהולדת
הבת באה רביה לעולם, ועל זה אמר לו בר
קפרא דזהו תנחומים של הבל, דאף שלעולם
יותר טוב שנולד בת, מכל מקום לו עצמו וודאי
שעדיף שיוולד בן, שהרי אם יולד לו בן יוכל
להוליד הרבה ילדים על ידי שישא הרבה נשים,
ואילו בתו אינה יכולה להוליד אלא מאיש אחד.

65. על פי רש"י ותוס' בכתובות עזא. וכן פירש
הערוך בערך בורסי.

66. פירש הרמב"ן בחידושיו על התורה,
דהברכה בזה הייתה משום שלא היה יכול
אברהם להשיאה רק לבני כנען הארוורים, ואם
ישלחנה לארצו תעבוד עבודה זרה כמותם. ורבי
יהודה דרש כי בת הייתה לו דאפילו בת לא
הייתה חסרה לו והיה לו הכל, ובאו אחרים
והזכירו שם הבת. (וצ"ע לפי זה מה שתלתה
הגמרא את מחלוקת האמוראים לעיל במחלוקת
תנאים זו, שהרי לפי זה אין מכאן ראייה שאין
ברכה בלידת הבת אלא שגבי אברהם הייתה זו
ברכה שלא היה לו למי להשיאה, וצ"ע).

רבי שמעון בן יוחי אומר, אכן טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו שכל חולה הרואה אותו מיד מתרפא⁽⁷¹⁾, ובשעה שנפטר אברהם אבינו מן העולם תלאה הקדוש ברוך הוא לאבן בגלגל המה. אמר אביי היינו דאמרי אינשי אידלי יומא כאשר החמה מתרוממת וזורחת אידלי קצירא מיקל חולי בני האדם. משום שהאבן של אברהם אבינו תלויה בחמה.

דבר אחר, מה שנאמר שאברהם התברך בכל, הברכה היא שלא מרד עשו בימיו כמבואר להלן.

דבר אחר⁽⁷²⁾ שעשה ישמעאל תשובה בימיו.

אחרים אומרים בת היתה לו לאברהם ובכל שמחה⁽⁶⁸⁾, ופירוש הפסוק וה' ברך את אברהם בבת ששמה 'בכל'⁽⁶⁹⁾. —

הרי שנחלקו תנאים אם לידת בת היא ברכה או לא. דלשיטת רבי מאיר אין זה ברכה, ואדרבה כאשר אין בת זוהי ברכה, ואילו לדעת רבי יהודה כשיש בת זוהי ברכה.

מוסיפה הגמרא להביא דעות נוספות, מהי הברכה שברך ה' את אברהם —

רבי אלעזר המודעי אומר, איצטוגנינות היתה בלבו של אברהם אבינו שהיה אברהם בקי במזלות שכל מלכי מזרח ומערב משכימין לפתחו לשאלו מה יארע להם⁽⁷⁰⁾

71. והקשו התוס' דהלא בימי אברהם עדיין לא היה חולי בעולם, כמבואר בבא מציעא פז א דרק בימי יעקב ירדה חולשה לעולם. ותירצו התוס', א. דחולי של מכה היה גם קודם. ב. רבינו תם ור"י מפרשים דעד יעקב לא היה חולי של מיתה אבל חולי סתם היה.

ויש להוכיח כתירוץ זה ממה דאיתא ברש"י בבראשית [כ"א י"ד] על הפסוק וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וחמת מים ויתן אל הגר שם על שכמה ואת הילד' ופירש רש"י ואת הילד אף הילד שם על שכמה שהכניסה בו שרה עין רעה ואחזתו חמה ולא יכול לילך ברגליו הרי, שהיה חולי אף קודם זמן יעקב אבינו.

אלא דצ"ע מדוע לא נתרפה ישמעאל מהאבן שהיתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו. ועי' במהרש"א שהביא קושית האימרי נעם' כיצד לא נתרפא אברהם מחולי מילתו על ידי האבן. עי"ש.

72. פירש רש"י בבראשית [כ"ה י"ט] שאברהם מת כדי שלא יראה את עשו יוצא לתרבות רעה.

למה לא נשא אברהם עוד אשה אחרת לאחר ששהה עשר שנים עם הגר ולא הולידה לו בת. אבל למי שסובר שהייתה לו בת אין ראייה.

68. לקמן [קמא א] איתא רבי יהודה אומר שהיתה לו בת ובכל שמה'.

69. רש"י בחומש פירש 'בכל עולה בגימטריה בן'. והנה לאחר פסוק זה מבואר בקשת אברהם לאליעזר לחפש אשה ליצחק, ופירש רש"י שם את סמיכות הפסוקים דכיון שברך הקב"ה את אברהם בבן, לכן הוצרך להשיאו אשה. ולפי מה שאמרו כאן שבת היתה לו ביאר הגאון רבי יהונתן איבשיץ [תפארת יהונתן בראשית כ"ד, א] את סמיכות הפסוקים, על פי הדין שהאב קודם לבנו לגבי נישואין, ואם כן יש להקשות מדוע שלח אברהם את אליעזר למצא אשה לבנו ולא שלחו להביא אשה לאברהם עצמו. אלא בהכרח משום שהיתה לו בת וכבר קיים מצוות פריה ורביה, וזהו סמיכות הפסוקים.

70. על פי רבינו גרשום, ורש"י יומא כח ב.

שלא מרד עשו בימיו, מנלן?

דכתיב 'ויבא עשו מן השדה והוא עיף'. וכמו שמבואר להלן דבאותו יום עבר עשו חמש עבירות, ותנא שנינו בבריתא דבאותו היום נפטר אברהם אבינו ועשה יעקב אבינו תבשיל של עדשים לנחם את יצחק אביו, הרי שמרירתו של עשו הייתה לאחר מות אברהם.

ומקשי: [ומאי שנא של עדשים] מדוע עשה יעקב דווקא תבשיל של עדשים? אמרי במערבא משמיה דרבה בר מרי, דבא יעקב לרמוז דמה עדשה זו אין לה פה אין לה סדק כמו שיש לשאר הקטניות, אף אבל אין לו פה שהוא יושב ודומם. דבר אחר — מה עדשה זו מגולגלת צורתה עגולה אף אבילות מגולגלת ומחזרת על באי העולם. —

מאי בינייהו? איכא בינייהו לנחומי בביעי האם אפשר לנחם אָבֵל בביצים, דלמאן דאמר שיצחק בישל עדשים משום שאין להם פה, הרי, גם ביצים אין להם פה. אבל למי שסובר שיצחק בישל עדשים משום שצורתם עגולה, הרי, הביצה אינה עגולה כגלגל.

אמר רבי יוחנן חמש עבירות עבר אותו

רשע עשו באותו היום⁽⁷³⁾, בא על נערה מאורסה⁽⁷⁴⁾, והרג את הנפש, וכפר בעיקר, וכפר בתחיית המתים, ושטט וכיזה את הבכורה עבודת המקדש שהייתה בבכורות.

עתה מפרשת הגמרא מהו המקור לכל עבירה ועבירה שעבר עשו באותו היום —

בא על נערה מאורסה כתיב הכא 'ויבא עשו מן השדה', וכתיב התם גבי אונס נערה מאורסה 'כי בשדה מצאה', ולומדים בגזירה שוה מהמילה 'שדה' שבא עשו על נערה מאורסה —

הרג את הנפש, דכתיב הכא 'ויבא עשו מן השדה עיף', וכתיב התם בנביא ירמיה 'אוי נא לי כי עיפה נפשי להורגים', ולומדים גזירה שוה מהמילה 'עיפה' הכתובה בירמיה בענין הריגה, למילה 'עיף' שכתוב בעשו, ומכך שעשו הרג נפש באותו יום.

וכפר בעיקר — כתיב הכא גבי עשו שאמר 'למה זה לי בכורה' וכתיב התם בשירת הים 'זה אלי ואנוהו', ולמדו גזירה שוה מהמילה 'זה' הכתובה בעשו למילה 'זה' הכתובה על גילוי השכינה בשירת הים. ומכך למדו דכשאמר עשו למה לי 'זה' התכוון לכפור בעיקר.⁽⁷⁵⁾

ג' עמוד ע"ד, שבחטא הבכורה התגלה זלולו של עשו לכל דבר רוחני, וזה הגורם לכל העבירות האחרות שעבר.

74. כתבו התוס', דאף שלא נצטוו בני נח על נערה המאורסה, מכל מקום דבר מכוער הוא, ואף מכירת הבכורה אינה עבירה, אלא דבר מכוער. ועיין בדברות משה שהאריך בעניין זה.

75. במנחות דף נג ב נאמר: 'זה' — זה הקדוש

והקשו שם בעלי התוס' הלא עשו יצא לתרבות רעה שנתיים לפני מות אברהם כשנהיה בן י"ג. וכעין זה הקשה החתם סופר על מה שאמרו שבא על נערה המאורסה, והלא בגיל י"ג כבר אמרה עליו תורה 'איש יודע ציד' ופירש רש"י שהיה צד נשים מתחת בעליהם, ועי' שם מה שישב.

73. והנה בתורה לא מוזכר להדיא אלא החטא של ביזוי הבכורה. וביאר במשנת רבי אהרן חלק

גויעה [כגון 'ויגוע ויאסף אל עמיו'] זו היא מיתתן של צדיקים? אמר ליה איני!

והקשה לו רבינא, והא דור המבול אף על פי שהיו רשעים, נאמר בהם לשון גויעה, שנאמר [בראשית פרק ז' פסוק כא] 'ויגוע כל בשר הרמש על הארץ...', אמר ליה אנן גויעה ואסיפה קאמרינן מה שאמרנו דכל מקום שנאמר גויעה הרי זו מיתת צדיקים, אין זה אלא במקום שנאמר בו לשון 'גויעה' בסמוך ללשון 'אסיפה' [כגון 'ויגוע ויאסף'].

והוסיף להקשות רבינא, והא ישמעאל דכתיב ביה בבראשית פרק כה פסוק יז, לשון גויעה ואסיפה שנאמר 'ואלה שני חיי ישמעאל...' ויגוע וימת ויאסף אל עמיו, והלא ישמעאל רשע היה?

אדחכי תוך כדי הדברים איתער בהו רבא התעורר רבא מנמנומו ואמר להו, דרדקי (78), הכי אמר רבי יוחנן — ישמעאל עשה תשובה בחיי אביו! (79) ולכן נאמר בו לשון 'גויעה ואסיפה', שנאמר 'ויקברו אותו' [את אברהם אבינו] יצחק וישמעאל בניו, הרי שעשו נהג כבוד ביצחק והקדימו לפניו, ואף

וכפר בתחיית המתים — דכתיב שעשו אמר 'הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכורה' — הרי שכפר בתחיית המתים, כי אם האמין בתחיית המתים מדוע ויתר על הבכורה מחמת שהלך למות (76).

ושט ביזה את הבכורה — דכתיב 'ויבו עשו את הבכורה'.

לעיל התבאר, כי אחת מהברכות שנתברך בהן אברהם, שעשה ישמעאל תשובה בימיו.

ומתמהינן:

ושעשה ישמעאל תשובה בימיו — מנלן? (77)

ומשני: המקור לזה הוא כמו שביאר רבא לרבינא ורב חמא —

כי הא דרבינא ורב חמא בר בוזי הוו יתבי קמיה ישבו לפניו דרבא, וקא מנמנמ רבא. אמר ליה רבינא לרב חמא בר בוזי — ודאי האם נכון הדבר דאמרייתו שאמרתם דכל מיתה שיש בה שנאמר עליה בתורה לשון

אם כן מה הקשו 'מנלן' והלא המקור לזה הוא מ'בכל'. ואם הקשו למי שדורש את 'בכל' לברכות אחרות, אם כן מה מקשינן, והלא יתכן שמאן דאמר זה סובר שלא עשה ישמעאל תשובה. ועיין שם מה שתיריך.

78. עי' רש"י שבת קמה ב.

79. בסנהדרין קד א איתא 'ואין מידי מציל אין אברהם מציל את ישמעאל, אין יצחק מציל את עשו' והקשה התורת חים שם [הובא כאן בספר 'פני שלמה'], מדוע אברהם צריך להציל את

ברוך הוא, דכתיב 'זה אלי ואנוהו'. וכן בזהר פרשת ויחי [רכח א] 'רוח קודשא אקרי זה'.

76. ובתורה תמימה פירש, דלמדו זאת מגוף דברי עשו שאמר 'הנה אנכי הולך למות', וכי תעלה על דעתך שלא ימות עשו לעולם. ומכך דרשו שכוונתו היא למיתה עולמית.

77. רבי יהונתן איבשיץ [דברי יהונתן על התורה בראשית כ"ד א'] הקשה על מי מקשינן קושיה זו. דאם הקושיה היא על השיטה הסוברת דהברכה של 'בכל' היא שעשה ישמעאל תשובה

שיצחק היה צעיר ממנו, ומכאן שעשה תשובה⁽⁸⁰⁾.

ומקשינן: ודילמא דרך חכמתן קא השיב להו? אולי התורה מונה את עשו וישמעאל לפי סדר חכמתן, אך אין הכונה שישמעאל הקדים את יצחק לפניו.

ומשני: אם כן הוא שהתורה מונה לפי סדר החכמה, אלא מעתה כיצד נבאר את הפסוק 'ויקברו אותו [את יצחק אבינו] עשו ויעקב בניו', מאי טעמא לא השיב להו דרך חכמתן? אלא בהכרח שאין התורה מונה לפי חשיבות החכמה, ומכך למדו דמדאקדמיה

בפסוק ליצחק קודם לישמעאל בהכרח דישמעאל אדבורי אדבריה הקדים את יצחק לפניו, ומכך דאדבריה שהקדימו, שמע מינה תשובה עבד בימיו של אברהם.

תנו רבנן שלשה הטעמינן הקדוש ברוך הוא בעולם הזה

מעין העולם הבא, אלו הן אברהם יצחק ויעקב⁽¹⁾.

ומבאר הגמרא: מנין שהטעמינו הקדוש ברוך הוא לאברהם מעין עולם הבא. דכתיב ביה 'וה' ברך את אברהם בכל'. ו'בכל' כולל

בפירוש יפה תואר על המדרש רבה [ס"ב, ה]. ועי' בכל זה בהגהות רבי מתתיהו שטראשון, ובספר פרדס יוסף סוף פרשת חיי שרה.

80. במשך חכמה סוף פרשת חיי שרה, ביאר את דברי הגמרא, דהטעם שיצחק הוקדם לישמעאל בקבורה הוא מפני שהוא בן שרה שהיא הגבירה ואילו ישמעאל הוא בן השפחה. וישמעאל היה מצחק על המשתה שעשה אברהם בהולדת יצחק כי ישמעאל טען ששרה נתעברה מאבימלך ולא מאברהם כמו שפירש הספורנו, ותשובתו של ישמעאל הייתה, שהודה שיצחק הוא בן שרה, והקדימו לפניו.

1. הקשו תוס' מדוע לא החשיבו כאן גם את איוב, שהרי לעיל טו ב דרשו שהטעמינו הקב"ה לאיוב מעין עולם הבא. ותירצו דאיוב טעם את טעמו של עולם הבא רק בדבר אחד, כמו שמבואר שם שמייד עם החרישה צמח הזרע, אבל אברהם יצחק ויעקב נהנו מעין עולם הבא בכל דבר.

ישמעאל והלא מבואר כאן שישמעאל עשה תשובה. אמנם בגליון הש"ס בסנהדרין שם ציין לדברי התוס' ישנים ביומא דף לח א, שמדבריו מבואר שהסוגי' בסנהדרין סוברת שלא עשה ישמעאל תשובה. ונמצא שנחלקו בענין זה אם עשה ישמעאל תשובה.

והנה, במגילה דף יז א נאמר 'למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהן שנותיו של יעקב...', ופירש רש"י, 'למה נמנו שנותיו של ישמעאל, מה לנו למנות שנות הרשעים'. והקשה המהרש"א שם, וכן הקשה הטורי אבן שם, דהלא כאן מבואר שעשה תשובה. 'ואיך הרשיע רש"י את הצדיק שעשה תשובה, ואדרכה אמרינן בכמה מקומות במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. ותירץ המהרש"א, דאף שעשה תשובה מכל מקום כיון שהיה רשע מעיקרו אין ראוי למנות שנותיו בתורה. עוד תירצו האחרונים על פי שיטת התוס' ישנים שהובאה לעיל, שנחלקו הסוגיות בענין זה אם עשה ישמעאל תשובה, ויתכן שהסוגיה במגילה סוברת כהסוגיה בסנהדרין שלא עשה ישמעאל תשובה. וכעין זה תירץ